

Heterosexism i Europeiska unionen

Homosexuella grupper och organisationer har i kampen för likhet inför lagen valt att använda familjevärderingarnas taktiska ramverk, där relationer mellan personer av samma kön tänks komma att omfattas av ett familjebegrepp som definieras av heterosexuellt äktenskap. Amy Elman förespråkar i stället en linje som bryter upp fokuseringen på parförhållanden.

Medan feminismen gjorde politiska analyser av mellanmänniska relationer och framhöll familjen som patriarkatets viktigaste institution, gav oss liberalismen trösterika illusioner om undantagsföreteelser för att få oss att tro att vi närhelst vi ville kunde skapa den jämställda familj som gäckt våra förmödrar.¹ Den här artikeln handlar om personer inom den Europeiska unionen som lever på marginalen av familjinstitutionen, och min slutsats blir att integrationspolitiken varken har lyckats ta till vara feministernas insikter om familjen eller främja liberalernas strävanden för den, i synnerhet inte vad gäller lesbiska kvinnor och homosexuella män.²

Många förespråkare för lesbiska kvinnor och homosexuella män kräver att få omfattas av familjebegreppet som ett sätt att få tillgång till de rättigheter och privilegier som tycks medfölja detta, men utan att ha vare sig en social position utifrån vilken de kan ifrågasätta familjens legitimitet eller den kritiska blick som krävs för att granska vad denna faktiskt innebär. De frammanar en mytisk föreställning om familjen som en "tillflykt i en hjärtlös värld" (Lasch 1977) och bortser från feministiska analyser och empiriska bevis som motsäger denna okomplicerade bild av familjen. Historiskt sett har kvinnor och flickor varit fäderneärvda ägodelar; de har varit förbjudna att äga sin egen egendom, att ha egna inkomster, och att bestämma över sina kroppar. Virginia Woolf var en av de tidiga feministerna som i förtvivlan skrev om "familjers krav och

tyrannier" (1929: 54). Sådan och annan kraftfull kritik ledde till att man lyckades erhålla lagar om rätt till egendom och rätt till skilsmässa samt andra reformer som i sin tur mildrade familjelivets värsta aspekter.³

Ikke desto mindre fortsätter män förvänta sig hushållstjänster och sexuell tillgänglighet, något som klart framgår av de begränsade legala resurser som står till buds för kvinnor som blivit våldtagna inom äktenskapet (Elman 1996a: kapitel 4). Dessutom fortsätter mäns våld mot kvinnor och flickor i familjen att vara den vanligast förekommande formen av våld såväl i medlemsländerna som i andra länder. Trots att EU nyligen erkänt denna brutala verklighet bakom familjelivet har dess stöd för institutionen som sådan inte minskat.⁴ Fastän kvinnorörelserna fortfarande överlag är mindre positivt inställda, har de flesta frångått sin en gång så aktiva opposition mot familjen.⁵ Den lesbiska rättsteoretikern Ruthann Robson gör en liknande observation:

Mycket av aktuell feministisk och lesbisk rättsteori har frångått sin tidigare kritik av familjens förtryckande och politiska natur för att i stället kräva att 'våra' familjer blir accepterade och därigenom lämnas familjebegreppet oproblematiserat. (1994: 977)

Denna förändring hör delvis samman med högerns framgång i att sammankoppla berömvärda handlingar och frågeställningar med "familjevärderingar". Till sammanhanget

hör även den lesbiska "baby-boomen" som kommit att innebära en avsevärd avtappning av både den feministiska och den lesbiska rörelsen. En av de mest anmärkningsvärda konsekvenserna av detta är att de som en gång var engagerade i politisk kamp numera leker "supermammor" och är helt upptagna med att uppfostra en "mindre sexistisk" generation; ett pompöst anspråk som förringar de sociala strukturernas betydelse genom att underförstått beskylla tidigare generationers mödrar för att ha misslyckats med att ge sina barn rättskänsla.

Uppvärderingen av familjen har bland annat medfört kampanjer som syftar till att möjliggöra äktenskap för lesbiska och bögar samt krav på legalisering av sammanboende mellan personer av samma kön. I och för sig kan detta reformarbete göra några uppmärksamma på den diskriminering som finns inom olika sociala institutioner och innebära omedelbara förbättringar för andra, men det underminerar en mer radikal strategi. En sådan strategi skulle omfatta en mångfald av boende- och samlevnadsformer samtidigt som den skulle innefatta ett tydligt ifrågasättande av staters rätt att privilegiera vissa typer av relationer (t.ex. sammanboende och äktenskap) men inte andra. Innan jag går närmare in på denna revolutionära handlingsplan blir det nödvändigt att närmare betrakta den rad av krossade förhoppningar som delvis härrör från aktuella försök att upphäva den lagstadgade heterosexismen i medlemsländerna och inom europeiska institutioner. Det är viktigt att vara särskilt uppmärksam på sådant eftersom många förutsätter att det är ett större vågspele att följa en radikal strategi än en mer reforminriktad. Detta antagande kan nämligen ur ett längre tidsperspektiv och med hänsyn till alla fakta visa sig vara felaktigt.

Heterosexismen i nationell lagstiftning

Fastän "familj" ännu inte definierats i europalagstiftningen, har många olika slags policyinriktningar, sekundär lagstiftning, och utslag i Europadomstolen gett uttryck för konventionella uppfattningar baserade på blodsband

och äktenskap.⁶ I målet *Nederländerna v. Reed* avgjorde Europadomstolen 1986 att termen "maka/make" endast avser parter i äktenskapet och inte alla de miljontals invånare i Europa som är sammanboende och dagligen refererar till sig själva som familjer (mål 59/85 [1986] ECR 1283). Tio år senare vägrade ministerrådet att utfärda ett direktiv om föräldraledighet som uttryckligen skulle ha förbjudit diskriminering på grund av sexuell läggning, och ersatte det med ett annat där alla referenser till heterosexism borttagits (International Lesbian and Gay Association, 1998: 11). Helt nyligen struntade rådet i sina egna personalföreskrifter från 1998 där heterosexistisk diskriminering förbjöds, och avslog en ansökan om familjebidrag till en EU-tjänsteman vars svenska samkönade äktenskap man vägrade erkänna (D v. ministerrådet, mål T-264/97).

De politiska konsekvenserna av ett sådant utslag är många och långtgående, i synnerhet för alla som inte vill eller kan gifta sig.

Lesbiska och bögar inom EU har rätt att bo och arbeta var de vill i kraft av sin nationstillhörighet, men eftersom de är förvägrade att ingå (officiellt erkänt) äktenskap har de ändå bara delar av de förmåner som (det heterosexuella) medborgarskapet ger. "Rätten till familjeliv" fortsätter att vara en av de mest svåruppnåeliga aspekterna av EU-medborgarskapet för denna genom historien förtryckta grupp. Uppehållstillstånd och andra sociala förmåner erbjuds regelmässigt utländska makar till heterosexuella personer inom EU. Men för Europas lesbiska och bögar som vill ingå liknande samborelationer med medborgare i tredje land ställer ofta lagstiftningen hinder i vägen. Denna artikel vill granska sambopolitiken särskilt noga eftersom, vilket Tamara Hervey noterar: "Grundstommen i rätten till familjeliv i unionslagstiftningen består huvudsakligen av familjemedlemmarnas rätt att bosätta sig tillsammans i familjens hem" (1995a: 223).⁷ Äktenskap är den vanligaste vägen till uppehållstillstånd i EU för många (heterosexuella) immigranter från icke-medlemsstater (Lutz 1997: 103), men oavsett nationalitet står lesbiska och bögar utanför fästningen Europa.

Medlemsländernas konservativa legala normer förstärker ofta Europas exklusivitet. 1993 fastslog Tysklands konstitutionsdomstol att rätten att ingå äktenskap (och de därmed åtföljande socioekonomiska fördelarna) uteslutande är ett privilegium för heterosexuella, ett utslag som sedan dess delvis modifierats (Agence France Presse 1993).⁸ 1998 anslöt sig Storbritanniens labourparti till den konventionella opinionen med förslag om att "uppmuntra [det heterosexuella] äktenskapet och förstärka familjelivet." Förslagen innehöll bland annat en uppmaning till att göra äktenskapsförord, ingångna före äktenskapet, legalt bindande. Vidare ville man införa en 15-dagars vänteperiod för att förhindra "snabbäktenskap" samt förbättra medlingen för gifta par med problem. Ironiskt nog opponerade sig det konservativa partiet mot förslagen som man uppfattade som "ett aldrig tidigare skådat intrång i familjelivet" (*New York Times* 5 november 1998). Frankrikes deputerade på högerkanten lyckades samma år med liknande argument förhindra att äktenskapsförmåner (t.ex. delad arvs- och hyresrätt) utvidgades till sammanboende par, hetero- och homosexuella.

Även när det faktiskt råder en mer progressiv nationell opinion kan åtgärder i den andan från medlemsländernas sida för att bekämpa heterosexism ändå slå fel. Sedan 1997 tillåts brittiska medborgares utländska partners av samma kön immigrera, men det ställs högre krav på dessa par när det gäller att bevisa styrkan i känslöengagemanget. Tidigare regler för sammanboende heterosexuella krävde endast att paret varit tillsammans i två år, medan däremot par av samma kön måste visa att de har levat tillsammans i fyra år. I praktiken måste många överträda uppehållsreglerna som i allmänhet förbjuder medborgare i länder utanför EU att vistas i Storbritannien i mer än några månader per år (Watson 1997: 4). De lesbiska och bögarna som faktiskt får längre uppehållstillstånd (till exempel genom speciella arbetstillstånd), upptäcker ofta att den engelska lagen inte ger dem något skydd mot diskriminering vare sig på bostads- eller arbetsmarknaden. I själva verket uttalas i 1988 års Section 28, Local Government Act, att les-

biskas och bögars livsstil icke är önskvärd i lagens ögon. Lokala myndigheter är förbjudna att "avsiktligt framhålla homosexualitet". Sådana förhållanden, bland oräkneliga andra, visar tydligt att heterosexistisk diskriminering fortsätter att sanktioneras av lagen (Tatchell 1992), till och med då den tycks vara på väg att undanröjas.

Registrerat partnerskap

Belgien, Danmark och Sverige är för närvarande de enda medlemsländer som erbjuder en direkt legalisering av intima samkönade relationer. Belgien saknar dock fortfarande ett diskrimineringskydd för sådana relationer, vilket försvagar den lagliga bekräftelsen. I Portugal undersöker man möjligheten att utsträcka lagen till sammanboende partners, såväl hetero- som homosexuella – ett försök som misslyckades i Frankrike. Hur som helst visar det brittiska exemplet tydligt att ett statligt erkännande av samkönade relationer inte är någon garanti för likhet inför lagen. Situationen i Nederländerna utgör ytterligare ett exempel på detta. Holländska lesbiska och bögarna kan registrera sina relationer med andra holländska medborgare, men staten beviljar dessa par varken gemensamma pensionsförmåner eller jämlik arvsskatt (Schuyf och Krouwel 1999: 168). Dessutom ger Nederländerna inte utländska partners av samma kön möjlighet att immigrera. Regeringen förklarar sin vägran med det faktum att registrerade partnerskap och äktenskap mellan personer av samma kön saknar legal status inom de flesta medlemsländer (Waldijk 1998: 10).

De olikartade förhållandena bland medlemsländerna är ett viktigt undersökningsfält för Europas homosexuella grupper och organisationer, de behandlades i en årsrapport utgiven 1996 av International Lesbian and Gay Association (ILGA).⁹ För de flesta nya sociala rörelser är det så att om de får gehör för sina krav på EU-nivå undanröjs behovet av lokala kampanjer i de femton medlemsländerna, samtidigt som ett nederlag kan omintetgöra alla lokala framgångar rörelserna redan uppnått.

En svårighet som specifikt omfattar homosexuella rörelser är emellertid att deras rättvisekrav ofta kommer i konflikt med regelområden där stater vidhåller suveränitet och EU vägrar att blanda sig i (t.ex. äktenskapslagstiftning). Konsekvensen blir att homosexuella aktivister gång på gång tvingas framföra kraven inom alla medlemsländerna samtidigt som de vet att progressiva regelförändringar inom en stat sällan överförs till andra nationella sammanhang. I Frankrike "förbjöd regeringen, som tillåter svenska heterosexuella att registrera sina 'partnerskap' på svenska ambassaden i Paris, partners av samma kön att göra detsamma, trots att handlingen är laglig på svenskt territorium" (ILGA 1996: 2). Samkönade partners från Sverige som flyttar till andra medlemsländer (möjligen med undantag av Danmark) kan plötsligt upptäcka att de juridiskt sett är främlingar inför varandra.¹⁰ Detta förhållande kan allvarligt hindra deras rörelsefrihet, i synnerhet om en av dem kommer från ett tredje land. ILGA:s europeiska avdelning hävdar att "detta är oacceptabelt och ovärdigt för ett civiliserat och humant samhälle. Vi anser att här finns ett mycket stort behov av åtgärder" (ibid.). Dessutom, och detta är kanske viktigare inom EU, tenderar konflikter angående suveränitet att bli mer uttalade på grund av homosexuella rättigheters "kontroversiella" karaktär och medlemsländernas olika utgångspunkter.

Acceptansen av homosexuella relationer i Sverige och Danmark kan få dessa länder att framstå som jämställda. Båda intar dock samma position som de andra medlemsländerna då de vägrar tillåta adoption för samkönade par. I hela unionen saknar därför barn som redan lever med homosexuella föräldrar det lagliga skydd som andra barn har. Som ILGA mycket riktigt påpekar kan konsekvenserna av denna andraklass-status visa sig förödande: "Om den biologiska föräldern dör, finns det ingen garanti för att domstolarna kommer att låta barnet vara kvar hos den förälder som kanske är den som mest tagit hand om barnet under hela hennes/hans liv" (1998: 18). Dessutom ger biologiskt släktskap bara ett begränsat skydd, särskilt för kvinnor

som är inblandade i konfliktartade skilsmässor. Sådan diskriminering är institutionaliserad, och trots ett och annat utslag som går emot heterosexistiska värderingar och som är inspirerande och viktiga för praxis i det enskilda landet, skyddar inte EU-lagen mot bakslag.

Österrike, Frankrike, Sverige och Danmark förvägrar uttryckligen lesbiska kvinnor tillgång till insemination, och flera andra medlemsländer överväger huruvida de ska anamma liknande bestämmelser. Italien, till exempel, har inga regler om insemination, men då och då framläggs förslag om förbud för alla utom gifta kvinnor. Förslaget väcktes 1994 av Läkarsamfundet. Oavsett vilken uppfattning man har om insemination och annan reproduktionsteknologi, upprätthåller sådana förbud den patriarkala "legitimitetsprincipen" där "inget barn ska komma till världen utan en man – och en enda man därtill – som tar rollen av sociologisk far" (Malinowski 1962: 63).¹¹ Till dags dato finns det ingen EU-åtgärd som *kraftfullt* olagliggör denna "legitimitetsprincip" och andra former av diskriminering.¹²

Den nedslående responsen från Europa

Med tanke på ovannämnda förhållanden är det knappast förvånande att många lesbiska känner stor motvilja mot att vända sig till de politiska system som genom historien verkat mot dem (Robson 1994). De som trots allt är beredda att framföra krav blir ofta besvikna. I januari 1997, bara arton månader efter det att man antagit Roth-rapporten som förespråkade homosexuellas rättigheter, avlog Europaparlamentets lagkommitté kravet på lika behandling av homosexuella EU-tjänstemän. Denna åtgärd leder till att homosexuella par förvägras de förmåner som nu åtnjuts av gifta par där endast den ena partnern är anställd av kommissionen. Sådana förmåner omfattar, men begränsas inte till, ledighet vid dödsfall, pensioner och gemensam sjukförsäkring. Att bli utesluten från sådana förmåner kan medföra allvarliga ekonomiska bekymmer, särskilt för lesbiska som i likhet med kvinnliga lönearbetare i Europa antagligen tjänar 20% mindre än sina manliga kollegor (International

Lesbian and Gay Association 1998: 19). Marion Oprel, ordförande i EGALITE, en lobbygrupp för homosexuella 'eurokrater' (personer som arbetar inom EU-administrationen, ö.a.), sade: "Homofobin har än en gång stuckit upp sitt fula tryne och i en institution som vi trodde var fri från den" (EGALITE pressrelease 28 januari 1997: 1). Fastän Europaparlamentet kunde förmås ändra inställning nästföljande månad, kom andra besvikelser.

Efter månader av utdragna förhandlingar om huruvida, och i så fall hur, man skulle förbjuda diskriminering godkände medlemsländerna ett utkast till Amsterdamfördraget som definierade diskriminering som fördomar mot handikapp, kön, ålder och "sexuell läggning".¹³ Fastän ordvalet för många innebär ett framsteg, är flera företrädare för homosexuella fortsatt kritiska till tanken att motverka diskriminering under rubriken "sexuell läggning". Peter Norman, tidigare redaktör för EGALITE:s nyhetsbrev, anmärkte att "ett fullt erkännande av att diskriminering på grund av sexuell läggning är en form av könsdiskriminering 'rakt på sak' vore det bästa möjliga resultatet, både politiskt och legalt" (personligt brev, 1997). Virginia Harrison förklarar att "diskriminering mot en person för att denna har en partner av sitt eget kön är diskriminering baserad på könstillhörighet" (1996: 275) och skulle därför kunna förbjudas genom existerande jämställdhetslag (t.ex. artikel 119).¹⁴ För lesbiska är det särskilt svårt att göra åtskillnad mellan könsdiskriminering och fördomar på grund av "sexuell läggning" eftersom dessa förtryck i grunden är nära sammankopplade.

Amsterdams icke-diskrimineringsklausul anpassar sig till konventionen som skiljer könsdiskriminering från diskriminering på grund av sexuell läggning. Artikel 6 a lyder:

Utan hinder av andra föreskrifter i detta fördrag och inom gränserna för den befogenhet som beviljas det av den europeiska gemenskapen, kan rådet, genom att agera enhälligt på förslag från kommissionen, och efter att ha konsulterat Europaparlamentet, vidta erforderliga åtgärder för att bekämpa diskriminering på grund av

kön, ras eller etniskt ursprung, religion eller tro, handikapp, ålder eller sexuell läggning.¹⁵

Rådets krav på enhälligt antagande av kommissionens förslag innan det "kan vidta erforderliga åtgärder" för att bekämpa människoförakt begränsar bestämmelsens räckvidd. Genom att välja att inte föreskriva att rådet "skall" sträva efter att agera, kan passiviteten mot fördomar fortsätta. Dessutom förefaller EU visserligen värdera konsensus vad gäller dess monetära politik, men som Elizabeth Meehan noterat utnyttjas vetorätten inte sällan i sociala frågor (1993: kapitel 4 och 6). Med beaktande av dess historiska motvilja mot att snabbt agera mot diskriminering är det inte troligt att rådet kommer att ändra riktning, särskilt inte med tanke på Grant v. South-West Trains Ltd. (mål C249-96) och helt nyligen D v. rådet (mål T-264/97).¹⁶

Heterosexism som könsdiskriminering

Bara några månader efter det att blåcket torakat i Amsterdam, instämde Europadomstolen i opinionen som manade till restriktivitet när de vägrade behandla heterosexism som könsdiskriminering i målet Grant. Lisa Grants arbetsgivare, det brittiska South-West Trains Ltd., ger reseförmåner till anställda och deras makar liksom till heterosexuella partners sedan två år eller längre. Grant hävdade att företagets vägran att bevilja hennes kvinnliga partner samma förmån utgjorde könsdiskriminering. Företaget, vars framställan stöddes av den brittiska regeringen, hävdade att diskriminering på grund av sexuell läggning inte utgör könsdiskriminering.

Fast Europakommissionen var medveten om att förutfattade meningar i sig är könsdiskriminerande vägrade den ändå att stödja Grants talan med hänvisning till att Grants begäran att få tillgång till samma förmåner som gifta par skulle innebära en inblandning i enskilt medlemslands rätt att självt utforma sin familjelagstiftning. Konsekvensen blev att kommissionen ställde medlemsländernas suveräna rätt att driva en diskriminerande "familjepolitik" framför sin egen möjlighet att

påyrka reformer. Domstolen avisade Lisa Grants påståenden om könsdiskriminering genom att konstatera att "en manlig arbetstagare förvägras förmåner om han lever med en person av samma kön, på samma sätt som sådana förvägras en kvinnlig arbetstagare som lever med en person av samma kön". Man drog sålunda slutsatsen att Grants arbetsgivares policy "därför inte kan uppfattas som direkt diskriminering på grund av kön, eftersom den tillämpas lika på manliga och kvinnliga arbetstagare".

Än viktigare är kanske det resonemang som ligger bakom domstolens vägran att tillerkänna partners av samma kön heterosexuella privilegier: "fasta relationer mellan två personer av samma kön ska inte ses som likvärdiga med äktenskap eller med fasta relationer utanför äktenskapet mellan två personer av olika kön" (par. 35). Underförstått i detta resonemang ligger uppfattningen om att diskriminering är berättigad på grund av bristande "likvärdighet", ett ställningstagande som är oroväckande för personer engagerade i mänskliga rättigheter. På det hela taget misslyckas domstolen med att gå utanför den liberala definitionen av jämlikhet som likhet och dominans som (kvantitativ) olikhet.

I likhet med Reed ställde Grant en provokativ fråga till Europadomstolen. Medan det förra fallet fokuserades på frågan om vilka som omfattas av begreppet make/maka, gällde det senare frågan om det kan anses utgöra könsdiskriminering att förvägra en lesbisk partner sociala förmåner. Trots olikheter i sakfrågan ställde de båda målen domarna inför samma utmaning – att med kraft ingripa mot diskriminering. I bägge fallen vägrade domstolen.

Fastän domstolen vägrade behandla diskriminering på grund av sexuell läggning som diskriminering på grund av kön, noterade man att rådet (på förslag av kommissionen efter konsultation med parlamentet) kan vidtaga åtgärder för att bekämpa heterosexistisk diskriminering. Rådets vägran att hålla sig till sitt eget regelverk som förbjuder diskriminering på grund av sexuell läggning (t.ex. D v. rådet, mål T-264/97) ger en antydning om att man nog inte kommer att skilja sig från dom-

stolen, kommissionen och en majoritet av medlemsländerna. Faktum är att i målet D v. rådet bekräftade domstolen som första instans rådets vägran, och man hävdade att regelverket som gäller EU-tjänstemännen uteslutande avser äktenskap i konventionell betydelse. Rådet var därför inte förpliktigt att utge något ekonomiskt bidrag till det manliga homosexuella paret; alltså är detta ett privilegium förbehållet enbart heterosexuella makar (pressrelease från domstolen 1999).

Frågan är således inte så mycket om och när EU kommer att agera på ett verkingsfullt sätt för att motverka heterosexism, utan snarare varför personer, som en gång var häftiga kritiker av denna hegemoni, har kommit att förvänta sig att EU skulle ha agerat annorlunda än det faktiskt gjort. Svaret beror till stor del på att homosexuella grupper och organisationer har uppvärderat patriarkatets främsta institution, familjen.¹⁷ Romantiseringen av denna institution har fått dem att tro att om de anstränger sig för att bli respektabla så kommer medlemsländerna och EU-institutionerna att inse deras lika värde. Detta har inte skett, inte minst därför att familjeallianser inte befrämjar jämlikhet, framförallt inte för kvinnor och flickor som länge förtryckts inom dessa.

Radikala strategier

Jag inledde artikeln med en översikt av heterosexismen i medlemsländernas lagstiftning och pekade på bristen av åtgärder från de europeiska institutionerna. I själva verket har reaktionen från Europa stundtals varit djupt oroväckande. Fallet Grant visar att när diskriminerande politik bedrivs inom begreppsramen "familjen" är länderna oåtkomliga för sanktioner, och, oavsett rådets och kommissionens urskuldande retorik, verkar det högst osannolikt att rådet skulle ingripa, särskilt med tanke på målet D v. rådet. Förutom att man avsåg Lisa Grants krav på jämlik behandling gjorde rådet något ännu allvarligare; man fastslog andraklass-status på hennes relation och på intima samkönade relationer överhuvudtaget. Efter att ha studerat ytterligare exempel på sådan (sexuell) ojämlikhet, drar

kanske läsaren slutsatsen att vad som krävs är "lika rättigheter" för lesbiska kvinnor och homosexuella män. Jag vill dock förespråka en mer radikal analys och lösning.

Homosexuella grupper och organisationer över hela Europa verkar ha övergett den kritiska distansen till det etablerade samhället som stänger dem ute och i stället börjat försöka bli accepterade av det i sin strävan att få slut på diskrimineringen. I Frankrike, för att ta ett exempel, underkastade sig snart "Le droit à la différence" republikansk logik, "som framhöll att minoriteter skulle sträva efter att uppnå samma rättigheter som majoriteten" (Fillieule och Duyvendak 1999: 189). På överstatlig nivå framgår denna strategi tydligt i en rapport från International Lesbian and Gay Association 1998. Den efterlyser "åtgärder för att nå ett erkännande av homosexuella relationer och familjer som *likvärdiga heterosexuella relationer och familjer* i lagar och social verksamhet som rör familjen, föräldraskap, barnvård, adoption och fosterbarn, och immigration" (1998: 26, min kursivering). ILGA utropade 1997 till Familjeåret. Tidigare ifrågasatte man familjen och satte fingret på slutenheten och ofriheten inom den, men nu förutsätter man att familjen erbjuder ett forum utifrån vilket man kan uppnå och stödja egalitära mål.

För inte så länge sedan ifrågasatte feminister runt om i Europa värdet av monogami och heterosexualitet, och man framhöll i stället betydelsen av vänskap mellan kvinnor (Leeds Revolutionary Feminists 1981). Utan statligt erkännande och åtföljande regleringar kan sådana "icke-familjer" fritt ingås och, mer väsentligt, upplösas relativt lätt om de inte fungerar.¹⁸ Lesbiska relationer sågs som ett positivt alternativ till konformiteten i familjelivet och privatiseringen av samhället. "Många feminister opponerade sig starkt mot individualismen och förespråkade en systemskapets etik och försökte skapa kvinnokollektiv" (Langford 1998: 63).¹⁹ Denna sapfiska strategi har alltmer övergivits och ersatts med genusneutrala, samkönade "partners" som kräver lagstadgade rättigheter till privata (familjemässiga) relationer och härmar man/hustruparets förtryckande ekonomi (Robson 1994:

987). Beredvilligheten att överta familjeideologins taktiska ramverk tyder sorgligt nog på att kvinnorörelsen också fallit till föga för kapitalismen samtidigt som den underordnar sig "intimitetens kultur" (Langford 1998: 63).²⁰ Med tanke på hur lite som har uppnåtts på denna väg har vi allting att vinna på att kritiskt granska den.

En allmän genomgång av EU:s inställning till "alternativa familjer" (t.ex. sammanboende par och lesbiska mödrar) visar att dessa har blivit legalt marginaliserade. Till exempel, i stället för att försöka utsträcka hälsovårds- och andra förmåner till sexuella partners till (och/eller till personer "besläktade" med) försäkrade anställda, vore det etiskt mest ambitiösa projektet en strävan efter att tillförsäkra alla bra hälsovård och andra livsnödvändigheter oavsett deras samlevnadsstatus. Robson varnar för att främjandet av enskilda partnerskap "underförstått utlovar skydd för lesbiska om vi anpassar våra relationer till traditionella familjevärderingar, och hotar oss med repressalier om vi inte gör det" (1994: 989).

Som vi sett ovan följer lagreglering på officiellt erkännande av samkönade relationer. Uppenbarligen blir de som arbetar mot heterosexismen inte avskräckta av detta utan de inriktar sig mindre på att avskaffa (heterosexuella) pars särskilda privilegier och mer på att bli omfattade av familjebegreppet för att därigenom få likvärdiga privilegier. Lagg märke till att Lisa Grants invändning inte var att förmåner gavs till makarna till hennes heterosexuella arbetskamrater. Hon krävde i stället att hon och hennes lesbiska partner skulle ges samma privilegier. Att köpslå om privilegier i stället för att kräva deras avskaffande har visat sig strategiskt ineffektivt. Målet borde i stället vara att göra familjen mindre nödvändig och bygga ett samhälle där det är möjligt för alla och envar att bättre tillfredsställa sina behov. Som Michèle Barrett och Mary McIntosh skarpsynt påpekar, måste vi "förändra inte familjen, utan det samhälle som behöver den" (1982: 159). Privilegier avskaffas bäst genom att man avvisar dem, inte genom att utdela dem till fler.

Tiden är mogen för ett mer framsynt och radikalt tillvägagångssätt; ett som ställer både

reformister och konservativa mot väggen genom att kräva att få veta på vilka grunder par anses utgöra en privilegierad samhällsgrupp som förtjänar de sociala förmåner och rättigheter som förvägras andra.

Översättning: Karin Lindeqvist

NOTER

1. Författaren vill tacka *KVT*'s redaktion för inbjudan att medverka i detta temanummer om familjen. Mitt tack utsträcker sig också till sociologiska institutionen vid Uppsala universitet för det intellektuella utrymme inom vilket detta arbete utförts. Inte minst står jag i tacksamhetsskuld till Katinka Ström och Bronwyn Winter för deras omsorgsfulla läsning och kritik av denna text.
2. Fastän feminismen motsätter sig att para ihop lesbiska med "deras" (homosexuella) män (Robson 1994), är det omöjligt att bortse från den underordnade ställning båda dessa grupper intar i "familjerättigheternas" dialektik. Den empiriska naturen hos de europeiska ärendena och de policyinriktningar jag ska undersöka undandrar sig ofta en genusinriktad analys, även om försök till en sådan ska göras där det är möjligt.
3. I Sverige har nya lagar gällande delad vårdnad och besöksrättigheter återskapat mäns äganderätt till barnen och därigenom mäns kontroll av före detta fruar och flickvänner. Som en konsekvens har rätten till skilsmässa urholkats för kvinnor som har fått barn med män.
4. 1997 underströk Europaparlamentet behovet av att igångsätta en kampanj för nolltolerans av våld mot kvinnor i hela Europeiska unionen och krävde åtgärder av kommissionen, vilken i sin tur utropade 1999 till "Europaåret mot våld mot kvinnor" (COM 98 335 slutversionen). Till dags dato har dock endast ett fåtal bidrag utdelats till detta "Daphne-program".
5. Spanien utgör en intressant kontrast till både Förenta Staterna och dess europeiska grannar. Där visar det sig svårare att frigöra familjen från förtryckande strukturer då de nya sociala rörelserna utvecklades i opposition till fascismens direkt uttalade stöd till nationen, kyrkan och familjen (Llamas och Vila 1999: 214-218).
6. Konventionella uppfattningar leder dock inte till klarhet. Tvärtom leder de ofta till förvirring. Till exempel antyder det anakronistiska synsättet att äktenskap nödvändigtvis överför "äkta börd" till avkomman att äktenskapet skulle vara en exklusiv domän för fertila par som bestämt sig för att reproducera sig (Hodgkinson 1988). Till yttermera visso utesluter en ensidig emfas på sexuella relationer i definitionen av "familj" mor-barnrelationer (Fineman 1992). Definitionssvårigheter har dock inte hämmat EU:s ambition att stifta lagar om ett rättssubjekt (och dess relationer) som man ännu inte klart definierat.
7. Faktum är att den huvudsakliga betydelsen av det latinska ordet för familj är hus och inte dess olika invånare, vilka historiskt sett inkluderade hustrur, konkubiner, slavar och barn, som alla tillhörde ett (manligt) överhuvud.
8. 1996 tillerkände Nord-Rhein-Westfalens högre administrativa domstol en rumänsk medborgare (herr X) rätten att bosätta sig permanent med sin tyske älskare (herr Y), då han saknade laglig möjlighet att gifta sig. Domstolen uttalade att rätten att leva med någon av samma kön garanteras av den tyska konstitutionen och Europakonventionen för skydd av mänskliga rättigheter. Detta avgörande motsäger direkt konstitutionsdomstolen från 1993 och har ännu inte överklagats.
9. Hänvisningen till "grupper och organisationer" är avsevärd eftersom politiska strategier och visioner har utvecklats och drivits "med tonvikt på pluralis" (Epstein 1990: 30), inte minst därför att (vid sidan om skillnader mellan olika nationella organisationer) de politiska målen för lesbiska kvinnor och homosexuella män ofta går stick i stäv (se Elman 1998a). Se not 14 för ett exempel.
10. Notera ovan rådets tveksamhet att erkänna Sveriges äktenskapslika relationer för personer av samma kön. Se nedan för vidare diskussion.
11. Många feminister fortsätter av olika skäl att vara kritiska. Vissa, som Joyce Outshoorn, noterar att sådana teknologier har lett till "medicinska yrkesgruppers ökade makt över mänsklig reproduktion" – en utveckling som "förmodligen utgör ett större hot mot kvinnors kontroll över sin fertilitet än vad anti-abortgrupperna gör" (1998: 218) – en insikt som bekräftas av det italienska exemplet. Ute Winkler observerar att då män kontrollerar dessa teknologier ställs vissa kvinnor numera inför större (moralisk) press att reproducera sig, medan andra kan bli förvägrade det (1996). Winklers tes understryks av att lagar över hela Europa utestänger lesbiska och andra ogifta kvinnor från inseminationsprogram. Icke desto mindre upplever, som tidigare nämnts, många lesbiska grupper en "baby-boom". Majoriteten av dem som föds genom insemination är pojkbarn (Hanscombe & Forester 1982) och många lesbiska har påpekat att mödrarna till dessa pojkar har fött sina egna förtryckare (Hoagland & Penelope 1988).
12. Se den kritiska diskussionen om Amsterdams icke-diskrimineringsklausul nedan.
13. I februari 1997 drog sig den nederländska gruppledningen tillbaka från Dublin-initiativet för att godkänna åtgärder som syftade till att förbjuda diskriminering. Ledningen hävdade att det fanns tillräcklig opposition för att ge underbyggnad åt detta synsätt och föreslog sålunda att åtgärder för att motverka diskriminering på grund av handikapp, ålder, socialt ursprung och sexuell läggning skulle vidtagas enbart utifrån existerande självständiga policyföreskrifter (i Shaw 1997: 17). Fyra månader senare bröts detta dödläge genom Amsterdamsfördraget.

14. Både Harrison och Norman pekar på en pragmatisk lösning på problemet med heterosexism genom den möjlighet till förbättringar som artikel 119 kan erbjuda. Det är dock värt att notera att tillhörigheten till det underprivilegerade (d.v.s. det kvinnliga) könet förtrycker lesbiska och att homosexuella män blir diskriminerade inte därför att de tillhör det manliga könet utan på grund av sin homosexualitet (d.v.s. "sexuell läggning"). Som konsekvens därav kan deras "läggning" vara orsaken till att homosexuella män blir förtryckta medan det för alla kvinnor (primärt) är deras kön. Ansträngningar att få slut på heterosexismen förbiser ofta de genus specifika komponenterna i denna förtryckarideologi (Elman 1998a).
15. Se Duff (1997) för fördragstexten och en djupgående analys.
16. Dessa fall kommer att behandlas nedan.
17. Referenser till "grupper och organisationer" är avsiktlig. Den som behöver ett förtydligande, se not 9.
18. Lagar rörande besöksrättigheter och delad vårdnad understryker denna synpunkt, se not 3.
19. Själva ordet "systerskap" som en metafor för samhörighet och villkorslös kärlek framställer familjeinstitutionen som en (feministisk) modell och understryker en lingvistisk felbedömning bland feminister i deras ansträngningar att överskrida dess gränser (Lugones i samarbete med Rosezelle 1995).
20. Flera teoretiker har studerat kommersialiseringen och den efterföljande avpolitiseringsen av europeiska homosexuella rörelser (se kapitel 6-9 i Adam Duyvendik och Krouwel 1999). För en mer detaljerad lesbisk-feministisk analys av denna klassdimension, se Robson (1994: 985-988).

LITTERATUR

- Adam, Barry D., Jan Willem Duyvendik & André Krouwel (red.) (1999): *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement*, Philadelphia: Temple University Press.
- Agence France Presse (1993): "Gay Couples can't marry in Germany, Court Rules", 13 October, Online, Internet, Accessed 16 July 1998, s. 1.
- Barrett, Michèle and Mary McIntosh (1982): *The Anti-social Family*, London: Verso.
- Commission of the European Communities (1997): *Report from the Commission on the state of women's health in the European Community*, 22. 05. 97: COM (97) 224 Final.
- Commission of the European Communities (1998): *Communication from the Commission on violence against children, young persons and women*, 20.05. 98: COM (98) 335 Final.
- Court of Justice Press Release (1999): "A Community official living with a partner of the same sex is not entitled to the household allowance". No. 5/99. Online, Internet, Accessed 29 January 1999.
- D v Council Case T-264/97*; Judgment of 28 January 1999.
- Duff, Andrew (1997) *The Treaty of Amsterdam: Text and Commentary*, London: Federal Trust.
- EGALITE Press Release (1997): "MEPs Withhold Equal Treatment For Gays And Lesbians" Online, Internet, <http://qrd.rdrop.com/qrd/world/eur...p.rejects.lindholm.report>. Accessed 28 January 1997, ss. 1-3.
- Elman, R. Amy (red.) (1996): *Sexual Politics and the European Union*, Oxford: Berghahn Books.
- Elman, R. Amy (1996a): *Sexual Subordination and State Intervention: Comparing Sweden and the United States*, Oxford: Berghahn Books.
- Elman, R. Amy (1998): "The European Union and Women: Virtual Equality", Laurent and Marescea (red.) *The State of the European Union Vol. IV*, Colorado: Lynne Rienner Publishers, ss. 225-239.
- Elman, R. Amy (1998a): "Progressiva rörelser – en kritisk granskning" *Kvinnotryck*, Nr. 3, ss. 23-27.
- Epstein, Steven (1999): "Gay and Lesbian Movements in the United States", Barry D. Adam, Jan Willem Duyvendik & André Krouwel (red.) *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement*, Philadelphia: Temple University Press, ss. 30-90.
- European Women's Lobby (1995): *Confronting the Fortress – Black and Migrant Women in the European Community*, Luxembourg: European Parliament.
- Fillieulle, Olivier and Jan Willem Duyvendik (1999): "Gay and Lesbian Activism in France: Between Integration and Community-Oriented Movements", Barry D. Adam, Jan Willem Duyvendik & André Krouwel (red.) *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement*, Philadelphia: Temple University Press, ss. 184-213.
- Fineman, Martha (1992): "The Neutered Mother" *University of Miami Law Review* No. 23, ss. 955-972.
- Grant v. South-West Trains Ltd*, Case C-249/96.
- Harrison, Virginia (1996): "Using EC Law to Challenge Sexual Orientation Discrimination at Work", Tamara Hervey & David O'Keeffe (red.) *Sex Equality Law in the European Union*, New York: John Wiley & Sons, ss. 267-279.
- Hervey, Tamara (1995): "Migrant Workers and their Families in the European Union: the pervasive market ideology of Community law", Jo Shaw & Gillian More (red.) *New Legal Dynamics of European Union*, Oxford: Oxford University Press, ss. 91-110.
- Hervey, Tamara (1995a): "A Gendered perspective on the Right to Family Life in European Community Law", Nanette Neuwahl & Allan Rosas (red.) *The European Union and Human Rights*, London: Martinus Nijhoff Publishers, ss. 221-234.
- Hoagland, Sara and Julia Penelope (1988): *For Lesbians Only: A Separatist Anthology*, London: Onlywomen Press.
- Hodgkinson, Liz (1988): *Unholy Matrimony: The Case for Abolishing Marriage*, London: Columbus Books.
- International Lesbian and Gay Association (1996): "ILGA Annual Report", Online, Internet, Accessed 5 August 1996, ss.1-5.

- International Lesbian and Gay Association (1998): *Equality for Lesbians and Gay Men: A Relevant Issue in the Civil and Social Dialogue*, Brussels: ILGA-Europe.
- International Lesbian and Gay Association (1998a): "Presentation of ILGA-Europe to the Equal Rights for Gays and Lesbians Intergroup of the European Parliament", December 1997. ILGA Euroletter 56 (January). Online, Internet, <http://www.casti.com/FQRD/assocs/ilga/euroletter/56.html>. Accessed 4 June 1998, s. 7.
- Llamas, Ricardi & FefaVila, F. (1999): "Passion for Life: A History of the Lesbian and Gay Movement in Spain", Barry D. Adam, Jan Willem Duyvendik & André Krouwel (red.) *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement*, Philadelphia: Temple University Press, ss. 214-241.
- Leeds Revolutionary Feminists (1981): *Love Your Enemy: The Debate between Heterosexual Feminism and Political Lesbianism*, London: Onlywomen Press.
- Lugones, Maria & Pat Alake Rosezelle (1995): "Sisterhood and Friendship as Feminist Models", Penny Weiss & Marilyn Friedman (red.) *Feminism and Community*, Philadelphia: Temple University Press, ss. 135-145.
- Lutz, Helma (1997): "The Limits of European-ness: Immigrant women in Fortress Europe". *Feminist Review* No. 57, ss. 93-111.
- Malinowski, Bronislaw (1962): *Sex, Culture and Myth*, New York: Harcourt.
- Meehan, Elizabeth (1993): *Citizenship and the European Community*, London: Sage Publications.
- Netherlands v Reed*, Case 59/85 [1986] ECR 1283.
- New York Times* (1998): "Britain: Support for Marriage", 5 November. Online, Internet, Accessed 5 November 1998.
- Norman, Peter (1997): Personal correspondence with the author, 24 July.
- Outshoorn, Joyce (1988): "Abortion Law Reform: A Woman's Right to Choose?", Mary Buckley & Malcolm Anderson (red.) *Women, Equality and Europe*, London: MacMillan Press, ss. 204-219.
- Robson, Ruthann (1992): *Lesbian Out(law)*, Ithaca: Firebrand Books.
- Robson, Ruthann (1994): "Resisting the Family: Repositioning Lesbians in Legal Theory", *Signs*, vol.19, no.4, ss. 975-996.
- Schuyf, Judith & André Krouwel (1999): "The Dutch Lesbian and Gay Movement", Barry D. Adam, Jan - Willem Duyvendik & André Krouwel (red.) *The Global Emergence of Gay and Lesbian Politics: National Imprints of a Worldwide Movement*, Philadelphia: Temple University Press, ss. 158-183.
- Shaw, Jo (1997): "The Many Pasts and Futures of Citizenship in the EU". Paper presented at the *International Political Science Association's Research Committee on European Unification*, Annual Conference: Brussels.
- Tatchell, Peter (1992): *Europe in the Pink: Gay & Lesbian Equality in the New Europe*, London: The Gay Men's Press.
- Waalwijk, Kees (1998): "Dutch Government Decides Against Same-Sex Marriage - But In Favor Of Adoption By Same-Sex Couples". ILGA Euroletter 57 (February) Online, Internet, <http://www.casti.com/FQRD/assocs/ilga/euroletter/57.html>. Accessed 4 June 1998, ss. 8-11.
- Watson, M. (1997): "Immigration Rules" ILGA Euroletter 54 (October) Online, Internet, <http://www.casti.com/FQRD/assocs/ilga/euroletter/54.html>. Accessed 4 June 1998, s. 4.
- Winkler, Ute (1996): "Reproductive Technologies in Germany: An Issue for the European Union", R. Amy Elman (red.) *Sexual Politics and the European Union*, Oxford: Berghahn Books, ss. 97-107.
- Woolf, Virginia (1929): *A Room of One's Own*, New York: Harcourt Brace and Jovanovich.

SUMMARY

In their efforts to end discrimination, lesbian and gay movements throughout Europe appear to have relinquished their critical disdain of the dominant world that excludes them and asked instead for its acceptance. Once analyzed in ways that exposed its exclusive and oppressive dimensions, the family is now presumed to afford a path to egalitarianism.

The affirmation of family has entailed, among other approaches, campaigns for lesbian and gay marriage and the legalization of same sex cohabitation. While these efforts may sensitize some to the exclusionary nature of several social institutions and provide immediate comfort to others, such pursuits fail to rigorously question the authority of regimes to grant privileged recognition and material benefits to some relationships (e.g., cohabiting and marital) and not others. Feminist insights have been relinquished for liberalism's illusions, an untenable strategy for radical social change.

R. Amy Elman

Department of Political Science & Center for
European Studies
Kalamazoo College
Kalamazoo, MI 49006
USA